

Mastery and Lost Illusions. Space and Time in the Modernization of Eastern and Central Europe

Beitrag vom: 07.10.2017

Rezension von PD Dr. Rafał Riedel Redaktionell betreut von M.A. Andrzej Klimczuk

Recenzowana pozycja jest efektem prac badawczych prowadzonych w ramach Imre Kertesz Kolleg. Autorzy rekrutują się spośród uczestników konferencji przeprowadzonej w 2012 roku, która koncentrowała się na problemach i kategorii nowoczesności w XX wieku. Główne pytanie badawcze przyświecające całości pracy sformułowane zostało w następujący sposób: jak uwarunkowania czasowe i przestrzenne wpłynęły na region Europy Środkowej i Wschodniej, w szczególności na jego (częściowe) przekształcenie się z regionu rolniczego w przemysłowy. Poszczególne elementy pracy zbiorowej dotyczą różnorodnych problemów społecznych, ekonomicznych, logistycznych, urbanistycznych, czy architektonicznych, czyniąc z całego opracowania interesujące studium o interdyscyplinarnym charakterze. W konsekwencji praca stanowi ważną pozycję przyczyniającą się do zdefiniowania, względnie lepszego zrozumienia, tożsamości tak różnorodnego i skomplikowanego regionu jakim jest Europa Środkowa i Wschodnia. Przywiązując szczególną uwagę do uwarunkowań czasowo-przestrzennych w procesach przeobrażania się regionu, autorzy wpisują się w jeden z najważniejszych nurtów w studiach nad tożsamością, określanego w literaturze - być może nieco na wyrost - „przewrotem przestrzennym” (ang. *spacial turn*). Sami autorzy zauważają, że kategoria przestrzeni eksploatowana była do połowy XX wieku prawie wyłącznie (przynajmniej w sposób świadomy) przez geografów. Dopiero prace Ervinga Goffmana, Immanuela Wallersteina, Pierra Bourdieu czy Michela Foucault przyniosły pełną adaptację tej kategorii badawczej w naukach społecznych.

Praca składa się z trzech części, poprzedzonych wstępem autorstwa wszystkich trzech redaktorów zbioru. Część wprowadzająca, oprócz omówienia struktury książki, zawiera bardzo ważny element, a mianowicie próbę zdefiniowania czym właściwie jest Europa Środkowa i Wschodnia. Biorąc pod uwagę tytuł pracy zbiorowej oraz jej zakres terytorialny, jest to zabieg zarówno konieczny, jak i skazany na - częściową przynajmniej - porażkę. Dyskusja na temat granic Europy Środkowej i Wschodniej jest tyleż bogata co niekonkluzywna, zawsze jednak pogłębiająca nasze zrozumienie tego zróżnicowanego regionu. Znajdziemy w niej zarówno takie stanowiska, które będą kwestionowały samo istnienie tak nazwanego regionu, jak i bardziej konstruktywne ujęcia definicyjne odwołujące się do myśli antropologicznej, geografii społecznej czy geopolityki. Włodzimierz Borodziej, Stanisław Holubec oraz Joachim von Puttkamer stosują głównie, aczkolwiek nie tylko, perspektywę

historyczną, odwołując się do dziedzictwa otomańskiego, Habsburgów, czy Jagiellonów ustalając granice poszczególnych sub-regionów Europy Środkowej i Wschodniej.

Rozdział pierwszy, na który składają się opracowania Joachima von Puttkamera („Mastery of Space and the Crisis of Modernity in Central and Eastern Europe”) oraz Jacka Kochanowicza („A Moving Target or a Lost Illusion? East Central Europe in Pursuit of the West in Two Globalisation Phases”) dostarcza przede wszystkim narzędzi teoretycznej analizy, wykorzystywanych w dalszych częściach przez pozostałych autorów. Refleksji naukowej poddane zostają takie pojęcia jak nowoczesność, modernizacja, czy globalizacja oraz relacje pomiędzy nowoczesnym państwem narodowym a XX-wiecznymi sposobami (re)definiowania przestrzeni. Jacek Kochanowicz nawiązuje do uznanej w literaturze przedmiotu tezy o peryferyjnym charakterze regionu Europy Środkowej i Wschodniej – peryferyjnym zarówno wobec Europy Zachodniej, jak również – w szerszym kontekście – w relacji do „centrów globalizacji” (USA oraz Azji Południowo-Wschodniej). Jest to teza o tyle prawdziwa co aktualna, również w XXI wieku, kiedy to cały region oraz poszczególne jego części składowe na nowo redefiniują swoją pozycję i rolę w światowej gospodarce.

Na rozdział drugi („The Ruralization of Urbanization”) składa się sześć tekstów przygotowanych przez autorów pochodzących z Polski, Czech, Węgier oraz Serbii. Gabor Gyani, w swojej analizie („Image and Reality of a Splitting Country: The Case of Hungary”), skupia się na różnicy pomiędzy wyobrażonym a realnym obrazem życia wiejskiego oraz miejskiego (metropolitarne) na Węgrzech w pierwszej połowie XX wieku. Uwidoczniona po 1918 roku przepaść pomiędzy Budapesztem, a węgierską prowincją oraz nakładające się na nią podziały społeczne odzwierciedlone zostały w dyskursie publicznym w wielu formach i na wielu płaszczyznach. Tekst Gyaniego współgra w interesujący sposób z ostatnim tekstem w tym rozdziale, a mianowicie analizą Sandora Horvatha („Ruralization, Urban Villagers, and Perceptions of Migration in Hungary during 'De-Stalinization' (Budapest, Sztalinvaros”). Węgierski dyskurs publiczny z lat sześćdziesiątych XX wieku rezonuje w zniekształconej formie tony pobrzmiewające nad Dunajem co najmniej od lat dwudziestych XX wieku. Kolejny podrozdział ilustruje koegzystencję wiejskiego i miejskiego świata na przykładzie czeskiej Ostrawy. Ekspansywny rozwój tego centrum przemysłowego obejmował coraz to nowe obszary, jednak jego mieszkańcy w dużym stopniu pozostawali wierni swojskiemu stylowi życia idealizując wiejski, kosztem miejskiego *life style'u*. Takie natywistyczne tendencje, widoczne w całym regionie Europy Środkowej i Wschodniej, wpisują się w szersze trendy obserwowane na styku centrów i peryferii. Z kolei Błażej Brzostek, porównując powojenną Warszawę i Bukareszt, analizuje proces urbanizacji jako zarówno wyimaginowaną oraz realną zmianę społeczną. Obie stolice obciążone były dominującą historyczną narracją destrukcji, jak i doświadczeniem stalinizmu, co przyniosło erozję nie tylko miejskiej przestrzeni, ale i miejskich norm i wartości. Obie lokalizacje stanowią interesujący przedmiot analizy porównawczej ze względu na podobieństwa i różnice na płaszczyźnie kulturowej, w zachodzących procesach migracyjnych, czy wreszcie odmienny kontekst historyczny. Ostrawa powraca w książce w podrozdziale Dagmary Jajeśniak-Quast („Nowa Huta, Eisenhuettenstadt and Ostrava-Poruba in Early State Socialism: The Proletarianization and Ruralization of New Cities”) traktującym komparatywnie o nowych projektach miejskich komunistycznych władz w trzech odmiennych lokalizacjach bloku wschodniego. Autorka odnosi się do kluczowych elementów industrializacji w stylu sowieckim, takich jak kwestia zabezpieczenia siły roboczej w nowych centrach przemysłowych, czy decyzje lokalizacyjne. W ten sam nurt wpisuje się tekst Ivany Dobrivojevic („Changing the Cityscapes: The Ruralization of Yugoslav Towns in Early Socialism”). Autorka opisuje

upadek miejskiej klasy średniej, który dokonał się za sprawą masowego napływu do miast ludności wiejskiej (jako skutek industrializacji), która zachowała swoje dotychczasowe nawyki i przyzwyczajenia. Procesowi ruralizacji miast towarzyszyła jednoczesna urbanizacja wsi jako efekt dwukierunkowych relacji pomiędzy centrami a peryferiami.

Trzeci rozdział („Space and the Crises of Modernity”) obejmuje trzy opracowania ilustrujące jak postępujące procesy modernizacyjne i urbanizacyjne podlegały wpływom różnego rodzaju czynników kontekstualnych, takich jak zmiany granic, czy struktura etniczna. Ivan Jakubiec („Integration or Decentralisation? The Construction of Railways and Waterways in Cisleithania”) zwraca uwagę na specyficzny rozwój infrastruktury, który miał miejsce w imperium Habsburgów. Nie zawsze podporządkowany był on logice ekonomicznej racjonalności, za to determinowały go np. uwarunkowania wynikające z podziałów etnicznych. W konsekwencji systemowe rozwiązania w skali poszczególnych regionów monarchii austro-węgierskiej, nie zawsze przekładały się na funkcjonalność całego systemu w skali imperium. Jerzy Kochanowski, w swoim tekście („The Sea(side) Borderland of Modernity: Rostock, Klaipeda, and Tallin from the 1870s to the 1920s”) porównuje rozwój trzech bałtyckich portów na przełomie XIX i XX wieku. O ile ich sukces w XIX wieku uzależniony był od połączeń kolejowych z rynkami docelowymi, o tyle wiek XX przyniósł wiele zmian w zakresie ich przynależności państwowej, czyli w konsekwencji również przynależności do określonej gospodarki narodowej czy rynku (o ile kategoria rynku nie jest cokolwiek nieadekwatna w przypadku gospodarki Związku Radzieckiego). Implikacje tych zmian dla rozwoju poszczególnych analizowanych portów przebiegały w odmienny sposób w różnych okresach XX wieku, aby na początku ostatniej dekady XX wieku wrócić do sytuacji z okresu międzywojennego. Wreszcie w ostatniej części pracy („We bring order, discipline, Western European democracy, and culture to this land of formeroriental chaos and disorder” Czech Perceptions of Sub-Carpathin Rus and its Modernization) Stanislav Holubec ukazuje sposób, w jaki po 1918 roku władze Czechosłowackie realizowały wobec Rusinów projekt kolonizacyjny posiłkując się legitymacją modernizacyjną.

„Mastery and Lost Illusions” to przykład udanej współpracy badaczy pochodzących z różnych zakątków Europy Środkowej i Wschodniej, której owoce pozwalają nam lepiej zrozumieć swoistość i tożsamość tego regionu. Region geograficzny nie jest jedynie lokum zamieszkanym przez daną ludność, ale stanowi przestrzeń wchodzącą w interakcję ze swoimi mieszkańcami. Jest przez nich kształtowana, ale kształtuje również ich losy kreując związek o symbiotycznym charakterze. Cząsto-przestrzenne kontinuum stanowi fundament większości koncepcji tożsamości, odwołanie się do uwarunkowań geograficznych i historycznych pozwala więc na lepsze zrozumienia tożsamości danego regionu, w przypadku omawianej pracy – Europy Środkowej i Wschodniej.

Zitierweise:

PD Dr. Rafał Riedel: Rezension zu: Włodzimierz Borodziej / Stanislav Holubec / Joachim von Puttkamer (Ed.): Mastery and Lost Illusions. Space and Time in the Modernization of Eastern and Central Europe, 2015, in: <https://www.pol-int.org/de/node/2097#r6275>.

<https://www.pol-int.org/de/node/2097?j5Q6rewycZ5HtUDXTWpx7UZE=1&r=6275>